

Sarolta Deczki

V živote milovníka kníh je dobrý vydavateľ ako obľúbená ka-
viareň, noviny, futbalový tím, reštaurácia či kaderníčka. Je sú-
časťou jeho života, vďaka nemu pôsobí svet domácky. Človek
sa cíti doma na miestach, kde – povedané s Heideggerom – má
veci poruke, môže sa na ne spoliehať a kde sa aspoň relatívne
cíti v bezpečí, lebo ho obklopuje to, čo pozná, čomu dôveruje či
neboďaj má aj rád. Nevyhnutnou podmienkou ľudského života,
ktorý sa oplatí žiť, je životný svet, v ktorom človek dokáže byť
doma. Jeho strata vedie k pomätenej identite podobne ako krá-
čovité lipnutie na domove, vlastnom regióne, ktoré vo všetkom
cudzom vidí hrozbu.

Domov je síce *pre nás* významné miesto, no nie v absolútnom
zmysle. Pre iných sú významné iné domovy a optimálny vzťah
medzi obyvateľmi rôznych životných svetov je vzájomný reš-
pekt. Náš vlastný životný svet môže byť domácky len vtedy, keď
aj ostatným umožníme, aby mali právo na vlastný svet a cítili sa
doma nielen v ňom, ale aj v našom svete. V opačnom prípade to
totož znamená, že aj nám môžu kedykoľvek odškriepiť náš do-
mov a právo na náš životný svet. Keď medziľudské vzťahy nie sú
založené na reciprocite, ale na hierarchii, tak obyvateľom iných,
za cudzie považovaných životných svetov vždy hrozí útlak, kto-
rý ohrozuje aj ich právo na vlastnú identitu, domov či život.

V rešpekte sa totiž skrýva akceptovanie inakosti druhého,
nech je inakosť hocaká: jazyková, sexuálna, etnická. Ako aj im-

plicitné akceptovanie či len uvedomenie si toho, že to, čo pova-
žujeme za iné, cudzie, sa môže kedykoľvek objaviť aj v našom
vlastnom životnom svete, v našom domove. Nemôžeme herme-
tický uzatvoriť región, v ktorom žijeme, podobne ako nemôže-
me uzatvoriť ani samých seba, keďže to vedie k radikálnemu se-
baobmedzeniu a uzatvoreniu, čo znemožňuje dialóg s okolitým
svetom. Bez dialógu nie je možná výmena skúseností, spozná-
vanie, mier.

Dobrý vydavateľ robí náš svet domáckym tým, že prostred-
níctvom ním vydaných kníh sa aj my, čitatelia, zapojíme do
mnohých dialógov. Medzi kým prebieha dialóg? Odpoveď je
zrejme taká, že medzi ľuďmi, ktorí majú myšlienky o svete a do-
kážu ich umelecky či vedecky artikulovať. Čitateľ sa vo vlast-
nom svete, ktorý vníma ako domácky a intímny, môže stretnúť
s niečím iným, s niečím cudzím, čo ho motivuje k tomu, aby
znova a znova nadväzoval dialóg aj so sebou samým. Knihy
nám umožňujú spoznať samých seba a orientovať sa vo svete.
A prostredníctvom kníh aj autorov a všetkých odborníkov, ktorí
stáli pri ich zrode.

V tomto regióne to majú vydavateľstvá ťažké. V tomto prie-
vanistom kúte Európy sa knihy a literáti len zriedka tešili veľkej
úcte. Je tu veľká tradícia moci, ktorá ničí tvorcov, akoby v tomto
regióne ešte vždy platilo staré porekadlo o kultúre a pištoli. Ten,
kto chce v tomto regióne vydávať knihy, sa podujíma na takmer
nemožné. Pre miestnych populistických mocipánov je kultúra
nevlastné dieťa, autonómny občan je nepriateľ, myšlienky sú ne-
bezpečné a dialóg s inými a cudzími je zasa podozrivý.

To je dôvod, prečo je vydávanie kníh skutočne kúzelnícky
počin. Dotácie prichádzajú hekticky a nepredvídateľne, neraz
ako štátny milodar. Chýba dostatočná vrstva dobre situovaných
čitateľov, ktorí dokážu vydavateľov užívať, a tí, čo sa všetkými
desiatimi držia kultúry, zvyšku svojej identity, si môžu dovoliť
kupovať čoraz menej kníh a podobne sú na tom aj stále chu-

dobnejšie verejné knižnice. Inštitút mecenstva sa pre politické a kultúrne špecifiká regiónu nikdy nevybudoval (odhladnuc od niekoľkých výnimiek), veď tunajší novozbohatci nemínajú na kultúru.

Knihy však byť musia. Krajina a kultúra, v ktorej žijú vydavateľská činnosť, je mŕtva. Zanikne v nej meritórny dialóg a myšlienky vystriedajú ideológie, povere a mýty. Kritické myslenie, ktoré zvažuje viacero perspektív, hľadísk, ktoré zrejme a testuje sa v polemikách, nahradí jednohlasnosť. Namiesto myšlienok povere, namiesto faktov alternatívne fakty, namiesto argumentov emócie, namiesto sebazpoznania samolúbosť, namiesto dôvery podozrievavosť.

Vydavateľstvo Kalligram sa pokúšalo udržať dialóg dvadsaťpäť rokov.

V čase, keď vydavateľstvo vzniklo, som nastúpila na gymnázium a hoci som prečítala všetko, čo sa mi dostalo do rúk, o vydávaní kníh som ešte nemala ani potuchy. Vydávanie kníh a časopisov som začala sledovať až ako študentka filozofickej fakulty v Segedíne, spočiatku som sa medzi nimi pohybovala nieisto, no vďaka pedagógom a duchu fakulty bola moja orientácia čoraz bezpečnejšia. Vtedy som spoznala vydavateľstvo Kalligram a rovnomený časopis, ktorý pre mňa v tom čase predstavoval dielňu vydávajúcu vynikajúce články súčasnej literatúry. Kto by si nepamätal legendárne číslo časopisu z roku 1998 o pornografii, ktoré redigoval Zsolt Farkas, a okrem iných v ňom publikovali András Pályi, Attila Hazai, Endre Kukorelly či Zoltán Németh? V tom čase to bola pre nás skutočná revolúcia, veď texty o tele, zmysloch a sexualite museli prelomiť oveľa viac jazykových a mentálnych bariér než dnes. Pravda, my sme to ešte plne nechápali, no cítili sme, že sa stalo čosi odvážne, že bolo prekročené tabu.

Od začiatku storočia sa mi do rúk dostávalo čoraz viac publikácií Kalligramu. Ani som si nevšimla, ako sa stali súčasťou

mojich všedných dní, počet kníh na policike sa rozrastal a Kalligram sa pre mňa spolu so štyrmi či piatimi ďalšími vydavateľstvami stal meradlom kvality. V poslednom štvrtstoročí vzniklo viacero menších či väčších vydavateľstiev, no väčšina z nich neprežila a po niekoľkých vzrušujúcich počinoch stiahla roletu. Kalligram však prežil a neustále rozširoval počet kníh, ktoré prispeli k tomu, aby bol náš svet domácky.

V druhej polovici nultých rokov sa začala moja kariéra literárnej kritičky a knihy sa pre mňa stali pracovným nástrojom. Nedokážem ani len spočítať, o koľkých knihách Kalligramu som napísala recenziu či kritiku, no isté je jedno, že ich bolo veľmi veľa. Aktivita vydavateľstva som živo sledovala, keďže vydávalo knihy vo všetkých oblastiach, ktoré ma zaujímajú: krásna literatúra, filozofia, literárne dejiny, literárna teória či dejiny myslenia. Zo zvedavosti som teraz zložila z poličky niekoľko publikácií Kalligramu a doslova začali predtým mnou rásť vysoké stúpy. Keď si človek pozrie názvy kníh a zalistuje v nich, uvedomí si, o koľko by bol chudobnejší, keby tieto knihy nemal doma, keby ich nečítal a keby sa nad nimi nezamyslel. O koľko menej by vedel o svete a o sebe.

Nejde len o čitateľské zážitky, ale aj o čosi ťažko uchopiteľné, čo môžeme označiť ako duchovný horizont. Ten sa aj vďaka Kalligramu rozšíril smerom ku kultúre a kultúrnemu životu susedných krajín, najmä Slovenska. V Slovenskom inštitúte v Budapešti som bola po prvý raz na knižnej prezentácii, dnes chodím do inštitútu už pravidelne a vždy z neho odchádzam s novými zážitkami a skúsenosťami. Získala som priateľov a známych, vďaka ktorým som bližšie spoznala slovenskú kultúru a životný svet Slovákov.

Najdôležitejším poslaním Kalligramu bolo podľa mňa to, že podnietil dialóg medzi krajinami strednej a východnej Európy, ktoré sú tradične vo vzájomnom konflikte. Podnietil vzájomné spoznávanie kultúr, poznanie, pochopenie a spracovanie spo-

ločnej východo-stredoeurópskej minulosti a vytvorenie partnerských vzťahov. Pochopenie, že by sme mali dať nabok staré krivdy, veď pre tieto krajiny by malo byť spoločné zdieľanie osudu prirodzené. Už aj preto, lebo – ako napísal Péter Kende v treťom zväzku svojich *Vybraných spisov*¹ – v strednej a východnej Európe nie je možné pokojné spolaňovanie národných štátov, keďže v nej etnicky homogénne krajiny neexistujú.

Ak však predsa len budeme budovať na takýchto základoch, tak – píše – sa vrátíme do rovnakých slepých uličiek, z ktorých „vzišli veľké katastrofy nášho storočia“². Fixná idea homogénneho národa je „katastrofický program“ podobne ako idea jednojazyčnej krajiny. Kende poukazuje aj na to, že v regióne nie je ani jeden štát, ktorý by nemal vo svojej „národnostnej“ minulosti slepé uličky, pre ktorý je národný štát príbehom úspechu, alebo aspoň použiteľnou tradíciou. Národný štát je obmedzená, nebezpečná, dokonca samovražedná koncepcia v takom priestore, pre ktorý je typická etnická a jazyková heterogenosť. V 20. storočí bolo viacero pokusov tento fakt zmeniť, no viedlo to len k utrpeniu, bezprávniu, likvidácii a prenasledovaniu obrovských mäs. Etnicko-jazykovo-náboženská heterogenita je neprekonateľná danosť tohto regiónu. Uvedomenie si týchto aspektov by malo viesť k tomu, aby skupiny tvoriace štát vníмали samé seba ako národné komunity, ktoré sú pre podobnosť osudu nútené spolupracovať.

Revelatívna bola pre mňa aj kniha Rudolfa Chmela,³ ktorá analyzuje podstatu slovensko-maďarských literárnych, kultúrnych a politických vzťahov, ako aj vzájomných krív a upo-

¹ KENDE, Péter: *Nemzetek és népek Kelet-Közép-Európában (Národy a etnikák a východo-strednej Európe)* Pozsony, Kalligram, 2014.

² C. d., s. 91.

³ CHMEL, Rudolf: *Jelen és történelem. Az etnikráciától a demokráciáig és vissza. (Prítomnosť a história. Od etnokrácie k demokracii a späť.)* Pozsony, Kalligram, 2014.

dozrievaní. Ich korene vidí v otázke hranice, s ktorými sa nezmerila ani jedna strana. Podľa Chmela menšinové konflikty korenia v minulosti, v častých zmenách statusu pohraničného obyvateľstva, v podozrievaní, nedôvere, ktoré sú protikladom solidarity a kooperácie. Nie je náhoda, že prvá stať sa v knihe začína slovami: „*Nerozumujeme si.*“⁴ Medzi dôvodmi neporozumenia uvádza aj fakt, že v komunizme bolo mnoho vecí tabu, vrátane minulosti a minulých krív, ktoré v roku 1989 nadobudli novú silu a ako Slováci, tak aj Maďari si vytvorili vlastnú verziu histórie. Preto je podľa neho potrebné hľadať v minulosti impulzy, ktoré vedú k historickým kompromisom a vyrovnaniam, a pokúsiť sa o nich viesť dialóg.

Za veľmi dôležitý považujem aj postreh reflektujúci testament Jeana Monnetu, označovaného za otca Európy, ktorý uviedol, že keby sa opäť pustil do projektu Európa, tak by začal kultúrou. Aj podľa Chmela je nájstojčive nanovo vybudovať spoločnú kultúru Európy a klásť väčší dôraz na spoločné hodnoty európskej kultúry. Keby sa tak stalo, keby boli tieto hodnoty jasné a nena- padnuteľné, tak by sa azda dalo predísť súčasnej kríze Európskej únie a desivému nárastu populizmu. Je politovaniashodné, že kultúra (do ktorej rovnako patrí vecná kultúra, umenie, veda, politická či telesná kultúra) je pre hospodárske záujmy a politické lobby vždy vytesnená na perifériu, hoci bez nej naša národná a európska identita upadnú do krízy – a aj do nej upadli.

Otázky identity zasa poukazujú na disciplínu, ktorá má v strednej a východnej Európe mimoriadne macošský osud: na filozofiu. Osobitný rešpekt si zasluhuje fakt, že Kalligram viacerymi publikáciami prispel k tomu, aby filozofické myšlienky nadviazali v tomto regióne dialóg. Nie je náhoda, že vydavateľstvo vydalo tri knihy Jana Patočku, ktorý aj svojim životom dokázal svoju oddanosť hodnotám slobody a zodpovednosti:

⁴ C. d., s. 21 – 22.

viackrát bol vyhodnený z univerzity, ako jeden z popredných predstaviteľov ľudskoprávneho hnutia Charta 77 bol pod neustálou policajnou kontrolou a aj o život prišiel kvôli policajnému výsluchu. Český filozof patrí k popredným postavám „fenomenologického hnutia“, ktoré zrodila filozofia Edmunda Husserla, čo je dôležité spomenúť aj preto, lebo tento región dal svetu len málo významných filozofov. V tomto priestore sa totiž veľkej úcte netešila nielen filozofia, ale ani filozofi.

Ústrednou myšlienkou Patočkovej filozofie je *starostlivosť o dušu*, ktorá nám dnes z hľadiska našej európskej, stredo-východoeurópskej identity núka azda viac ponaučení než v minulosti, veď český filozof týmto pojmom siahol k počiatkom európskej kultúry a filozofie. Potreba starostlivosti o dušu sa totiž po prvý raz objavuje v Platónovej filozofii, ktorý ju v Dialógoch vkladá do úst svojho učiteľa Sokrata. Postava Sokrata bola v živote a filozofii českého mysliteľa významná aj preto, lebo v toľtejnej diktatúre 20. storočia aj on presadzoval jednotu života a filozofie a neochvejné morálne postoje.

Podľa Jana Patočku ľudská dôstojnosť korení v duši a podmienkou slobody a morálneho konania je starostlivosť o dušu, na ktorej je založená aj naša európska identita. Byť Európanom totiž znamená byť otvorený, klásť otázky, nanovo premyslieť staré pravdy, mať odvahu vidieť inak, vydať sa napospas riziku inakosti a cudzosti a byť zodpovedný za seba a svet. Filozofia však nie je len číra hra mysle, ale prax. Patočka aj svojim životom dokázal, že filozofické problémy sú v pravom slova zmysle životné problémy a je na našej osobnej zodpovednosti, aby sa naše filozofické presvedčenia uplatnili aj v našom životnom svete a medziľudských vzťahoch. Naše európanstvo a identita teda pre nás nie sú raz a navždy vybavená záležitosť, ale výzva a úloha, za ktoré nesieme zodpovednosť.

V tomto duchu by azda skutočne bolo bývalo vhodné počas európskej integrácie nanovo premyslieť otázky našej európskej

identity a hodnôt a klásť väčší dôraz na spoločnú kultúru. Do riše utópie, najmä v strednej a východnej Európe, zasa patrí myšlienka, že vo vzdelávaní sa mal venovať väčší priestor filozofii, ktorá by mala mať oveľa väčšiu prestíž nielen medzi vednými disciplínami, ale aj vo všednom živote, keďže sa venuje otázkam týkajúcim sa podstaty nášho bytia a kultúry. Vydávanie filozofických diel je len zriedkavo návratná investícia, no Kalligram vydal viacero dôležitých prác, ktoré zaplnili biele miesta.

Napríklad, štyri zväzky *Vybraných spisov* Mihályja Vajdu, čo je dnes skutočný luxus, keďže nepoznáme veľa príkladov na to, že by sa nakladateľstvo podujalo vydať celoživotné dielo maďarského filozofa. Životnú cestu mysliteľa zo strednej a východnej Európy mapujú štyri objemné zväzky. Je osobitne potešujúce, že v edícii vyšiel aj Vajdov raný text *O fašizme*. Jeho diagnóza je desivo povedomá: „Keď má obyčajný človek pocit, že jeho osud je neznesiteľný, keď vidí, že stráca pôdu pod nohami, ihneď začne hľadať nepriateľskú skupinu, ktorú môže považovať za zodpovednú za svoju situáciu. Vo fašizujúcich sa krajinách bola permanentná kríza, obyčajný človek vnímajúci zhoršovanie svojho postavenia mal pocit, že osud jeho »národa« ohrozuje iné národy. Áno, je typické, že fašisti všetky spoločenské vrstvy, triedy, strany a jednotlivcov, ktorí s fašistickým hnutím nesympatizovali, považovali za zástupcov, agentov cudzej moci (respektíve cudzej rasy).“⁵

Vajdova štúdia mala pohnutý osud, začiatkom sedemdesiatych rokov vyšla v angličtine a nemčine, doma z nej však mohol uverejniť len jednu kapitolu. Dôsledkom toho, ako aj takzvaného „filozofického procesu“ v roku 1973 bolo pätnásťročné silencium a strata pre maďarský filozofický život, keďže najvýznamnejší maďarský filozof emigroval. Tento prípad treba pripomenúť aj preto, lebo o desaťročia neskôr sa tí istí maďar-

⁵ VAJDA, Mihály: *Válogatott művek: Fiatalkori írások*. Pozsony, Kalligram, 2013, s. 672 – 673.

skí filozofi stali opäť obeťou diskreditačnej politickej kampane. Provládne médiá celé mesiace každý deň prichádzali s novými a novými odhaleniami, senzáciami, pričom na katedrách a v jednom z najlepších maďarských vydavateľstiev pátrali prípadu cajtí. Azda nie je náhoda, že jeden z najlepších súhrnov prípadu vyšiel práve vo vydavateľstve Kalligram. László Percz vo svojej knihe⁶ napísal: „Vo vzduchu sa vznáša kyslastý zápach hlúposti. Samolúba hlúposť našla samu seba, bojovná zadubenosť zaútočila. Takáto je dnešná situácia.“⁶⁷

Takáto je dnešná situácia. Od zmeny režimu uplynulo vyše štvrtstoročie, no opäť sme pri „kyslastej hlúposti“ a „bojovnej zadubenosť“. Filozofia je opäť podozrivá, o dušu sa nestaráme, krajiny strednej a východnej Európy lipnú na fantóme národného štátu, len pre hrstku je kultúra faktorom tvoriacim identitu a opäť „si nerozumieme“. A čitateľa až zamrazí, keď si prečíta Vajdove vety o fašizme.

Mohlo to byť aj inak – hoci všetko, čo sa v uplynulých dvadsiatich piatich rokoch v našom spoločnom východo-stredoeurópskom životnom svete stalo, ukazuje, že sa predsa len nedalo inak. Duchovné vrenie a optimizmus deväťdesiatych rokov mnohých oslepili, vrátane mňa. Bolo to obdobie mojej mladosti. Kým sme na filozofickej fakulte hltali knihy, ako sme mohli vidieť, aké mocenské hry sa okolo nás odohrávajú a aké idey infikujú verejný život? Keď sme štúdium ukončili a zamestnali sa, už bolo jasné, že úpadok sa začal, a to nielen v Maďarsku, ale v celom regióne. V deň, keď som niesla Vajdovi čerstvo zviazanú dizertačnú prácu, maďarské médiá z plného hrdla kričali, že maďarskí filozofi sa dopustili trestného činu. V ten týždeň bola z Parku svätého Štefana odstránená socha Györgya Lukácsa.

⁶ PERECZ László: *Háttér előtt: Írások a magyar filozófia múltjáról és jelenéről*. Kalligram, Budapest, 2013.
⁷ C. d., s. 242.

Takáto je dnešná situácia. Naš svet opäť prestáva byť domácky, dialóg je čoraz beznámejší, lebo „si nerozumieme“. Nerozumieme a ani nechceme rozumieť druhému, cudziemu, našej minulosti a ani sami sebe, lebo nám stačia hlučné heslá, zatuchnuté ideológie a sebaklamné mýty. Knihy a vedomosti sú hodnotou len pre nemnohých. Budapešťanska a bratislavská redakcia Kalligramu celé štvrtstoročie reprezentujú nadpriemernú kvalitu a svojimi publikáciami a kultúrno-sprostredkovateľskou misiou sa aktívne zapájajú do slovenského a maďarského duchovného života. Je to jedinečná hodnota a azda nie je prehnané vyhlásiť, že pre čitateľov v oboch krajinách je to aj jedinečná šanca.

Neviem, koľkonásobne viac je dvadsaťpäť rokov v tomto regióne, no je isté, že je to niekoľkonásobne viac ako v západnejšej časti Európy. Tu sa za dvadsaťpäť rokov môže stať všetko, ako aj opak všetkého, dokonca aj viackrát za sebou. V tomto priestore sú zriedkavé inštitúcie, ktoré existujú niekoľko desaťročí či nebudaj storočí, organický, pokojný vývoj je tu unikátny, veď z času na čas sa tu všetko obráti hore nohami a nanovo sa prepíše aj dejiny. Pre nás, čitateľov, je dvadsaťpäť rokov Kalligramu darom, veď vydavateľstvo prispelo k tomu, aby sme sa napriek všetkému aspoň do istej miery cítili v našom svete doma a aby sme sa dokázali zapojiť do dialógu o našich spoločných, východo-stredoeurópskych záležitostiach.

Preložila Galina Šándorová